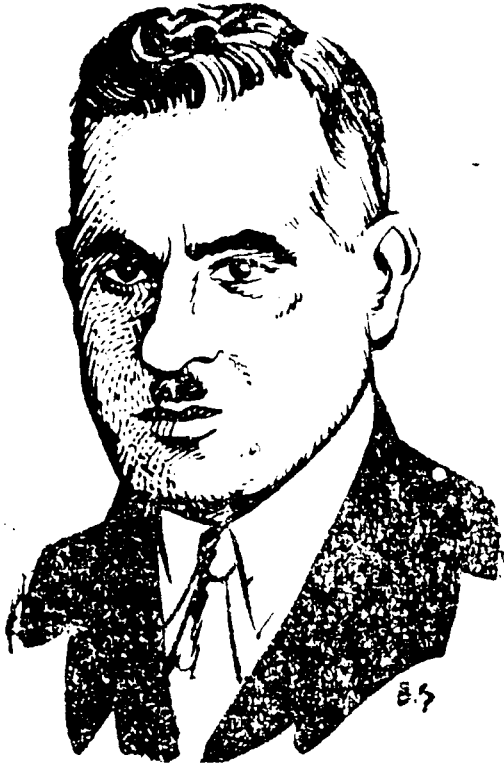

MAZİDE KALMIŞ ÜÇ KİTABEVİ

KANAAT KÜTÜPHANESİ, KOHEN HEMŞİRELER VE TÜNEL KİTAP EVİ

RIFAT N. BALI

Bu makalede erken Cumhuriyet döneminde İstanbul'un kültür hayatında önemli yeri olan üç kitabevi ele alınacaktır. Bunlardan ismi en çok duyulmuş olanı Kanaat Kütüphanesi veya diğer adıyla Kanaat Kitabevi'dir. Kurucusu İlyas Bayar'dır. Beyoğlu'nun ünlü kitabevlerinden bir diğeri Cadde-i Kebir No. 483'te mukim S.H. Weiss Kitabevi'nin halefi Kohen Hemşireler Kütüphanesi idi. Bir diğer ünlü kitapçı da Aşkenaz Yahudisi İzidor Karon'un Tünel Kitabevi adıyla bilinen kitabeviydi.

İstanbul kültür hayatının en önemli mekânlarından olan kitabevleri hakkındaki mevcut bilgiler oldukça azdır. Bu bölüm pörçük bilgilere ya Babiâli'yi konu eden hatıratlarda,¹ ya özel koleksiyoncuların arşivlerinde veya sahaflık tarihine gönül vermiş sahaf ve/veya koleksiyoncularda rastlanmakta.² Bu makalede incelenecek olan kitabevleri hakkında daha geniş bilgilere sahip olunmamasının sebebi de bu bilgi ve belge eksikliğinden kaynaklanmaktadır.³

KANAAT KÜTÜPHANESİ- İLYAS BAYAR

İncelenecek olan üç kitabevinden ismi en çok duyulmuş olanı Kanaat Kütüphanesi veya diğer adıyla Kanaat Kitabevi'dir. Aynı zamanda hem kitabevi, hem de yayınevi olarak faaliyet gösteren bu müessesenin kurucusu, soyadı kimi zaman Bahar olarak da yazılan, İlyas Bayar'dır (1880-1945). Reşad Ekrem Koçu müellifi olduğu ünlü *İstanbul Ansiklopedisi*'nde İlyas Bayar'dan: "İkinci Meşrutiyet devri ile Cumhuriyet devrinin ilk yirmi yılı içinde Türkiye'nin tefekkür ve bilgi kanalı olan Ankara (Babiâli) caddesinin en büyük kitabçı-tâbii (editörü)"⁴ olarak söz etmekte.

Bayar 1936 yılında bir mülakatta 1880 yılında İstanbul'da doğduğunu, 16 yaşında mesleğe atıldığını ve 1905 yılında Kanaat Kütüphanesi'ni kurduğunu belirtecekti.⁵ Buna karşılık kuruluşunun ellinci yıldönümü vesilesiyle 1947 yılında yayınlanan Kanaat Kitabevi kataloğunda⁶ ve de Bayar'ın vefatının ardından *Yeni Sabah* gazetesinde yayınlanan biyografisinde Kanaat Kütüphanesi'nin 1897 yılında tesis edildiği belirtilmekte.⁷ Reşad Ekrem Koçu ise müessesenin 1898 yılında kurulduğunu yazmakta.⁸ İlyas Bayar'ın vefatı nedeniyle *Son Posta* gazetesinde yayınlanan bir başka yazıda ise Bayar'ın Meşrutiyet'in ilanından, yani 1908 yılından, birkaç sene evvel Reşit Efendi Hanı'nın kapısında Kanaat Kütüphanesi'ni açtığı belirtilmekte.⁹ Hal böyle olunca Kanaat Kütüphanesi'nin hangi yılda kurulduğu bilgisi tartışmalıdır. Şayet Kanaat Kütüphanesi 1897 yılında kuruldu ise İlyas Bayar'ın tesis tarihini neden 1905 olarak beyan ettiği meçhuldür. Akla gelen bir ihtimal bu tarihi kitabevinin kuruluş tarihi olarak değil, yayıncılığa başlama tarihi olarak belirtmiş olmasıdır. Bu muğlak durumda kuruluş tarihi, ancak şirketin İstanbul Ticaret Oda-

Kanaat Kitabevi kurucusu İlyas Bayar (yukarıda) ve oğlu Yakub Bayar.

Gizimler: Bülend Şeren

sı Arşivi'nde bulunması gereken dosyası incelendiği takdirde belli olacaktır.

Bayar, Babiâli'nin en önde gelen birkaç kitabevinden biri olması nedeniyle Maarif Vekâleti tarafından 1939 yılında düzenlenen Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde İstanbul kitabevlerini temsilen katılacak ve "yarım asra yakın tâbîlik hayatımın bana verdiği tecrübeye güvenerek, neşriyatın dağıtma ve tanıtma şeklinin daha verimli bir hale ifrağı hakkındaki" düşüncelerini rapor halinde sunacaktır.¹⁰

İlyas Bayar 1938 yılında *Kitap ve Kitapçılık* dergisi ile yaptığı mülakatta faaliyetleri hakkında şu bilgileri verecekti:¹¹

- Kitaphanenizi ne zaman tesis ettiniz?
- 1905'te.
- Şimdiye kadar tahminen kaç çeşit kitap tabettiniz?
- Dört bine yakındır.
- Neşriyatınızda bilhassa takip ettiğiniz hedef nedir?
- Milli kültürü kuvvetlendirecek ve tenmiye edecek olan ilim fen ve içtimaiyat sahasındaki neşriyatı daima hedef ittihaz ettim.
- Tabi'lik hayatınızda en ehemmiyetli saydığınız hâdise ve hatıranız nedir?
- Milli kültürü kuvvetlendirecek ve tenmiye edecek olan ilim fen ve içtimaiyat sahasındaki neşriyatı daima hedef ittihaz ettim.
- Tabi'lik hayatınızda en ehemmiyetli saydığınız hâdise ve hatıranız nedir?
- Meşrutiyeti müteakip, henüz tahtından indirilmemiş olan Abdülhamid'e karşı basmış olduğum *Mahkemei Kübra*, *Teşhiri İzmihlâl*, *Serveti Şahane* ve *Hakkı Millet* adlı kitap-

lardan dolayı iki gece zaptiye nezaretinde mevkuf kalmıştım.

- Türk irfanına belli başlı hangi noktalarda hizmet ettiniz?
- Bilhassa büyük tarih ve içtimaiyat sahasındaki neşriyatım ve muhtelif devirlerde, muhtelif lisanlarda çıkardığım lügatlerle Türk irfanına daha fazla hizmet etmiş olduğumu sanıyorum.
- Bastığınız kitaplar içinde en çok satılanı hangisidir?
- Meşrutiyeti müteakip Ali Reşat merhumun *Fransa İhtilâli Kebiri*. Hüseyin Cahid'in *Türkçe Sarf ve Nahvi*, Fuat Köprülü'nün *Türk Tarihi* ve Cumhuriyet devrinde de yeni harflerle bastırduğum kitaplardan Bürhan Cahid'in *Gazi Mustafa Kemal* isimli eseri... Bundan maada çocuklara mahsus neşriyatım, muhtelif lisanlardaki lügatler. Faik Sabri'nin *Atlas'ı*. Molyer-Ahmet Vefik Paşa külliyyatı ve sair bu sahadaki neşriyatım en çok satılanlardır.
- Meşhur kitap meraklılarından kimleri tanıdınız?
- *Zaman* gazetesi sahibi Velit Ebuziya, Orman müfettişlerinden Mahfi, şimdi Devlet Şûrası Tanzimat Dairesi reisi bulunan İsmail Hakkı, Kültür Bakanlığı Talim ve Terbiye Heyeti azasından Ali Haydar. İnhisarlar Matbaası Müdürü Mahmut Ragıp ve daha maalesef isimlerini hatırlıyamadığım birçok zevat tanıdığım kitap meraklılarındandır.
- Memleketimizde en çok hangi eserler rağbet görüyor?
- Evvelce tarih ve edebiyata ait neşriyat daha ziyade rağbet görürdü, şimdi çocukları ve Cumhuriyet neslini teşkil eden gençliği alakadar eden ansiklopedik mahiyette kitaplar daha ziyade aranmaktadır.
- Yeni harflerin kabulünden sonra çıkardığınız en mühim eser nedir?

• En son ve en mühim eserimiz üçüncü cildi basılmakta olan *Fransızca-Türkçe Büyük Dil Kılavuzu* ile Hüseyin Daniş'in *Hukukî ve Medeni Lûğati*....

- Yeni harflerle neşriyatınız ne kadardır?
- Binden fazladır.
- Kısaca tercümei haliniz?
- İstanbulluyum. Elli altı yaşındayım. On altı yaşından beri Babiâli caddesindeyim. Şu halde hayatımın kırk yılı kitapçılık sahasında mesaimle geçmiştir.¹²

İlyas Bayar mesleki hayatında sıkıntılı anlar da yaşayacaktır. Ayrımcı ve keyfi tatbikatı nedeniyle gay-

rimüslim vergi mükelleflerini çok büyük sıkıntılara sokan Varlık Vergisi Kanunu'nun tatbikinden İlyas Bayar da zarar görecek, Reşad Ekrem Koçu'ya göre 400.000.-,¹³ Kâzım Nami Duru'ya göre 600.000.-,¹⁴ *Haaber Akşam Postası* gazetesi muharririne göre 750.000.-¹⁵ lira vergi ödeyecektir. Ankara'da İbrahim Berkalp adındaki kitapçıya *Almanca-Türkçe Büyük Lûgat'ı* gizlice 16 liradan sattığı için de ihtikâr suçundan Milli Korunma Mahkemesi'ne verilecek ve hapse mahkûm olacaktır.¹⁶

İlyas Bayar 26 Ocak 1945 günü geçirdiği kalp krizinin ardından hayata veda edecek ve 28 Ocak Pazar

ohen
emşireler
ütüphanesi
ihiple-
Mazalto
ohen ve Eliza
enzimra.

resim: S. Boczali.

günü Knesset Israel Sinagogu'nda düzenlenen dini merasimden sonra Arnavuköy'deki aile kabristanına defnedilecektir.¹⁷ Cenazede Basın Birliği İstanbul mıntıkası reisi Hakkı Tarık Us, gazete sahipleri ve Ankara Caddesi'ndeki bütün kitapçılar hazır bulunacaklardır.¹⁸

Vefatından sonra yayınlanan yazılar genellikle birbirinin benzeri biyografik bilgileri içermekte. Bunlar arasında Bayar'ın şahsiyetini ve faaliyetlerini değerlendiren yazılar çok azdır. Bu tür değerlendirme yazılarından ilki "bir muharrir" müstear adıyla *Haber Akşam Postası*'nda yayınlanan şu yazı idi:

"Kanaat kitabevinin kurucusu İlyas Bayar, yayın dünyamızın sayılı ve unutulmaz şahsiyetlerinden biridir. İşe bir iş adamı olarak başladı, büyük çapta bir "tâbi ve naşir", olarak devam etti, kâmil bir insan olarak öldü.

İlyas Bayar, kundura boyacılığından, mağaza süpürgeciliğinden, gazete müvezziliğinden, ayak satıcılığından başlayıp milyoner olan Amerikalı, Avrupalı ve Türk zenginleri serisine girebilecek tipte, sermayesiz iş hayatına atılan bir iş adamıydı. On para ile ticarete başladı ve terlemeden 750 bin lira Varlık Vergisi verebilecek kadar servet yaptı. Onun örnek iş hayatı başlı başına bir eserin konusu olmağa değer.

Tâbi ve naşir İlyas Bayar, ömrünün sonuna kadar, Türkiyenin görmediği çapta büyük ve faydalı eser çıkarmakta ısrar etmiş adamdır. Tarih,

coğrafya, atlas, ansiklopedi ve seri halinde ilim ve edebiyat kitaplarından başka hiçbir şey basmamıştır. Kataloğunda bir tâbi utandırabilecek ve sırf kâr düşüncesiyle çıkarılmış tek eser bulunmayan Kanaat kitabevi, Türk kültürünün yüksek menfaatle kendi menfaatini en iyi uzlaştırabilmiş sayılı müesseselerimizin belki de en başında gelir.

İlyas Bayar bir fâni için mümkün olabilecek derecede kâmil bir insandı. Hayatın kötü sürprizlerini ve sarsıntılarını tevekkül ve tebessümle karşılaşmasını bilirdi. Saadete ve felâkete müsavi bir bakışı vardı. En bahtiyar ve bedbaht anlarında, başı daima öne doğru biraz eğilmiş durur, yüzü gülümserdi. Bir tüccardan ziyade filozof edasile konuşur, içi anlayış ve müsamaha dolu bir insan olduğu gözlerinden bile anlaşılırdı. Bütün tâbi ve naşirler arasında en çok telif ücreti veren adamın İlyas Bayar olması onun insana da eser kadar değer verdiğinin delilidir. Muharrir karşı öyle fedakârlıklarına şahit olduk ki onun alelade bir tüccar değil, manevi kıymetlere de bağlılık duyan bir idealist tarafı olduğundan şüphemiz kalmadı

İlyas Bayar'ın Türk kültürüne hizmeti çok büyüktür ve bunun en açık delili Kanaat kitabevinin kataloğudur. Bir tâbi ve naşir için en büyük şeref ve ehliyet vesikası."¹⁹

Bayar'ın vefatından sonra oğulları Arslan ve Yâkub Bayar müesseseyi devralacak, okul kitabı, atlas ve sözlük yayınlamaya devam edeceklerdir.

1970'lı yılların sonlarında yayınlarına ara veren Arslan Bayar kırtasiyeciliğe başlayacak, 1994 yılında vefat etmesinin ardından Kanaat Kitabevi kapanacak ve tasfiye edilecektir.²⁰

KOHEN HEMŞİRELER

Beyoğlu'nun ünlü kitabevlerinden bir diğeri Cadde-i Kebir No. 483'te mukim S.H. Weiss Kitabevi'nin halefi²¹ Kohen Hemşireler Kütüphanesi idi. Reşad Ekrem Koçu *İstanbul Ansiklopedisi*'nde bu kitabevinin tarihçesini şöyle anlatmakta:

"Beyoğlu'nun kuruluşu kırk seneye yaklaşmış meşhurbir kütüphanesi'dir; 1918'de İstiklâl Caddesi'nde 491 kapı numaralı dükkânda orta halli bir halı komisyoncusu olan Bohor Hayim Cohen'in evladları (Analarının adı Raşel Cohen) olan Mazalto Cohen (doğumu 1888) ve Eliza Cohen (doğumu 1896; evlendikten sonra Ben-zimra soyadını aldı) iki kız kardeş tarafından yalnız dört lira sermaye ve ırkdaşlarınca temin edilen yardımla tesis edilmiştir. Yabancı diller üzerine kitapçılık yaparlar. Son zamanlarda İstanbul editörlerinin basıp neşrettikleri eserleri de alıp satmaya başlamışlardır.

Cohen Kütüphanesi 1934'de yine aynı caddede 495 numaralı dükkâna taşınmıştır ki, halen de oradadır; İstiklâl Caddesi'nin Tünel başı tarafında, Tünel'den çıkıldığına göre sağ koldadır; İsveç hükümetine ait bir gayrimenkuldür, son zamanlarda İsveç Konsolosluğu Cohen Kızkardeşlerini buradan çıkarmak istiyordu ki; İstanbul'un fikir hayatında kırk seneden fazla hizmet etmiş bir kütüphanenin yerinden atılması, pek mübrem sebepler yok ise diplomatik nezaketle pek bağdaşmayan hareket olsa gerektir."²²

Her iki kız kardeş, işleri kitapçılık olduğu halde, doğup yaşadıkları İstanbul gibi bir beledede Türk edebiyatı ile meşgul olmadıklarından, Türkçe'yi avami ağız ile konuşurlar; ana dilleri ve Türkçe'den gayri Mazalto Cohen Fransızca, İngilizce; Almanca, İtalyanca, İspanyolca,

Rumca, Elisa Benzimra da Fransızca, İngilizce, İspanyolca bilir, her ikisi de kahve tiryakisidir; seyahati severler, güzel sanatlara, bilhassa resme derin alakaları vardır; kütüphanenin ağır yükü Mazalto Cohen'in üstündedir. Ev işleri ile uğraşamaz, o işler Elisa Benzimra'ya kalmıştır."²³

Eliza'nın eşi Rafael Benzimra nadir ve antika kitap uzmanı Faslı bir Yahudi'ydü. Benzimra düzenli olarak Avrupa'ya seyahat eder, nadir kitap ticareti ile iştiğal eden sahaflardan topladığı Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye ile ilgili kitap ve gravürleri Türkiye'ye getirirdi. 12-13 yaşındayken Kohen Hemşireler Kitabevi'nde işe başlayan Samuel Sapan yıllar sonra bir mülakat sırasında bu antika kitapların kimler tarafından satın alındığı sualine şu cevabı verecekti:

"Prof. Semavi Eyice, Prof. [Arif] Müfit Mansel aklıma ilk gelen isimler... Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi ve Arkeoloji Bölümleri de bu kitapların müşterileri idiler. Bir de sanata gönül verenler vardı... Örneğin o dönemde Beyoğlu'nda çok ünlü bir müessese olan Dekorasyon Mağazası'nın sahibi eski kitaplara meraklıydı. Bir gün, kitaplar yeni gelmiş, ben de kolilerden çıkarıyordum. [Antoine Ignace] Melling'in bir gravür kitabı gelmişti.²⁴ Bu çok ender bulunan renkli gravürlerden oluşan bir kitaptı. Tam ben bu kitabı kutudan çıkarırken, kendisi içeri girdi ve onu gördü. Hazine bulmuş gibi sevindi, coştı. Ben o anı hiç unutamam..."²⁵

Kohen Hemşireler'den nadir kitap satın alan bir diğer koleksiyoncu 15 Ocak 1952 ila 16 Haziran 1953 tarihleri arasında Amerikan Büyükelçisi olarak Ankara'da görev yapan George C. McGhee idi. McGhee Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye konulu ihtisas kütüphanesini 1984 yılında Washington'daki Georgetown Üniversitesi'ne bağışlayacaktır. Büyükelçinin adını taşıyan bu koleksiyon için hazırlanan katalogun önsözünde McGhee, kütüphanesini nasıl meydana getirdiğini anlatırken Kohen Hemşireler'den şöyle söz edecektir:

"İlk başta alımlarımın çoğu bir tek kaynaktan idi. İki Kohen kızkardeş ve bir erkek kardeşten oluşan İstanbul'daki küçük bir kitabevi: Kohen Hemşireler. Kohenler İstanbul'daki ve Şark'taki aile terekelerinden ve erkek kardeşin sık sık ziyaret ettiği Londra ve Paris'teki sahaflardan kitaplar satın alırlardı. O tarihte bu nevi kitaplar İstanbul'da daha çok satılmakta idiler. İstanbul Konsolosluğumuzun bir memuru olan değerli dostum ve meslektaşım Misis Betty Carp'ın yardımı ile tarih kitapları konusunda Türk [sahaf] piyasasını neredeyse boşalttım. Bir keresinde İstanbul'daki Britanya Başkonsolosu bir akşam üzeri geç vakitte telefon etti ve kitapları çok yüksek fiyatla satın aldığım için bana çıkıştı. Hakikatte 1984 fiyatları ile mukayese ettiğimizde alımlarımı oldukça ehven fiyatlara yapıyordum."²⁶

Kohen Hemşireler'den söz eden bir diğer kişi yazdığı şehir rehberleri ve Robert Kolej'in tarihçesiyle tanınan ünlü Britanyalı yazar John Freely'dir. Freely Sabetay Sevi ile ilgili yazdığı kitabının giriş faslında Kohen Hemşireler Kitabevi'ne yaptığı bir ziyaretinden bahsederken Eliza Benzimra'nın en nadir ve değerli kitaplarını bir arka odada sakladığını yazar. Freely bu odadaki kitapları incelerken Richard Knolles'in 1610 yılında Londra'da yayınladığı *The Lives of the Othoman Kings and Emperors* ve Sir Paul Rycaut'un 1680 yı-

linda gene Londra'da dördüncü basısını yayınladığı *The Present State of the Ottoman Empire* kitaplarına rastladığından söz etmekte.²⁷

TÜNEL KİTAP EVİ — İZİDOR KARON

Beyoğlu'nun bir diğer ünlü kitapçısı Aşkenaz Yahudisi İzidor Karon'un Tünel Kitap Evi adıyla bilinen kitabevi idi. Bu kitabevi Tünel Meydanı'nda idi. Kitabevinin bulunduğu yerde önce Hristodulo Konstantinidu'ya ait kitabevi, daha sonra Antoine Gérard'a ait Librairie des Écoles adıyla ünlü kitabevi vardı.²⁸ İzidor Karon'un vefatından sonra Tünel Kitap Evi'ni devam ettiren kızı Elfi Alfandari kitabevinin tarihçesini şöyle anlatmakta:

"- Karon Kitabevi'nin kurucusu olan babam Strazburg'da doğdu ve Goldsmit Schule'ye öğretmen olarak tayin edildi. İstanbul'da öğretmenlik yaparken bir yandan da bütçesine katkıda bulunmak amacıyla "Cohen Soeurs", Kohen Hemşireler Kitabevi'nde çalışmaya başladı. Ancak o, onları fazla ticari buluyor, yeterince edebiyat dünyasını tanımadıklarını söylüyordu. Oysa babam bir entelektüeldi. Kendisi Alman dili ve edebiyatı hocasıydı ve her konusyla ilgiliydi. Çok okurdu, 1923'te Cumhuriyet ilan edilip yabancı öğretmenlere çalışma yasağı konulunca babam öğretmenliği bırakıp çok sevdiği bir meslek olan kitapçılığa baş-

ladı. İlk dükkânını Galatasaray'a yakın bir yerde ünlü Foto Weinberg'in üst katında açtı: Deutsche Buchhandlung (Alman Kitabevi). Kısa zaman sonra fotoğrafçıda yangın çıktı ve babamın tüm sermayesi kül oldu. Daha sonra, zar zor toparlanıp, Tünel'de eski İstanbulluların çok iyi hatırlayacakları İ. Karon-Tünel Kitap Evi'ni açtı. 1923'ten 1967'ye kadar yani vefat edene kadar kendisi kitabevini çalıştırdı. 1967'de ben devraldım ve 1983'e kadar Karon Kitabevi'nin adını sürdürdüm.

ortalarına kadar babama geldiler. İstanbul'daki Alman Konsolosu Von Meinzingen de korkmayıp hep geldi (Von Meinzingen Hitler'e karşı yapılan suikaste görev aldı ve Naziler onu öldürdüler.)

Ama çoğunluk Almanya'nın sübvansiyone ettiği Nazi bir kitapçıya Kalinski'ye giderdi. Bizim dükkânımızla onunki arasında bir klâs farkı vardı. Babam ondan çok daha bilgili ve görgülüydü.

kültürünü bizde solur, gazetelerden aç kurtlar gibi haberleri okurlardı. Babam onlardan para almazdı. İstedikleri gibi gazeteleri okuyabilirlerdi.

Kitabevinde tıptan romana, gazete-ye, çocuk kitaplarına kadar Almanca yazılmış her tür yayın bulunurdu. Bundan dolayı her kesimden insana rastlayabilirdiniz.

Babamın bilgisayar gibi müthiş bir hafızası vardı ve hemen istenilen kitabı bulup verirdi, stok da kendi beynindeydi. Harp süresince büyük zorluklar çektik çünkü kitap gelmiyordu, tek tük İsviçre'den ithal edebiliyorduk ayrıca alım gücü de çok zayıflamıştı.

Karon Kitabevi o dönemlerde Türkiye'de çok ünlü idi. Anadolu'da da bilinirdi. Evlenip, eşimin işi dolayısıyla Anadolu'ya gittiğimde Karon Kitap Evi'nin sahibinin kızı olduğumu söylediğimde tüm kapılar açılırdı.

Babam bir dönemin Almanca okurları için bir efsane gibiydi. İstedikleri kitabı kitabevinde bulabilirler veya getirtebilirlerdi. Kendisi ticari olmadığından ve kitaba meta olarak bakmadığından hep zarar ederdi. Kitabın üstündeki fiyatı, enflasyon da olsa devalüasyon da olsa hiç değiştirmez ve tabii sonuç zarar olurdu. Bir de şöyle bir anım var: Bir gün bir bey girdi ve vitrinde duran bir tıp kitabının fiyatını sordu. Babam 107 TL olduğunu söyledi. Adam "100 TL olsun, yuvarlak olsun" dedi. Babam cevap bile vermedi ve kitabı yerine koydu, diğer müşterilerle ilgilenmeye başladı. Adam anlamadı, kitabı yine istedi o zaman babam "kitapta pazarlık yapılmaz, siz kitapları sevmiyorsunuz, benim size satacak kitabım yok" dedi ve gerçekten de satmadı. Oysa o kitap kolay satılacak bir kitap değildi ve bizim maddi durumumuz tok satıcı olmaya müsait değildi.

Babam için kitabın manevi bir değeri vardı onları canlıymış gibi okşar, severdi. Hayatının sonuna kadar da kitap sevgisini hiç yitirmedi.

1967 yılında vefat edince benim ki-

Reşad Ekrem Koçu: "Cohen Kütüphanesi 1934'de yine aynı caddede 495 numaralı dükkâna taşınmıştır ki, halen de oradadır; İstiklal Caddesi'nin Tünel başı tarafında, Tünel'den çıkıldığına göre sağ koldadır; İsveç hükümetine ait bir gayrimenkuldür, son zamanlarda İsveç Konsololuğu Cohen Kızkardeşlerini buradan çıkarmak istiyordu."

Babam 1923'te bu dükkânı açınca çok tutuldu. O sadece Alman kitap dergi ve gazete satardı ve Alman kolonisi tarafından çok sevilirdi. Zira işinin ehliydi, müşterilerini tanır onların hangi tür kitaptan hoşlanacağını bilir, stokunu ona göre yapardı. Müşterisi dükkâna gelince: "Sizin için şu kitapları getirdim" derdi. Hem kitapçı, hem arkadaş, hem de bir tür "ayaklı ansiklopedi" idi. Kitabevine insanlar sadece kitap almaya değil, bir kültür alışverişi yapmaya da gelirdi. Her gün uğrayan müşteriler vardı. Onlarla edebi, siyasi sohbetler yapılırdı, yeni yayınlar hakkında tartışılırdı. Orası bir dost ocağı idi. İstanbul'un Almanca okuyan tüm entelektüellerinin uğrak yeri idi. 1933 yılına kadar bu böyle devam etti. Hitler başa geçince, Yahudi boykotu başladı. Almanlar, korkularından gelemiyorlardı. Bazıları vitrinden bir kaçamak bakış atar, belli-belirsiz korkak bir selam verir ve görülme telaşı içinde koşarak uzaklaşırlardı. Ancak bu arada çok tuhaf bir durumla da karşılaştık: Hitler'in Dışişleri Bakanı Van Ribbentrop'un kız kardeşi Ankara'da elçilikte çalışan bir diplomat olan Jeanke ile evliydi. Onlar korkmadıklarından harbin başından

1933'te İstanbul'daki Almanlar Kitap Evi'nden uzaklaşırken, çok daha iyi okuyan, yeni bir müşteri kitlesi gelmeye başladı. Almanya'dan kaçan profesörler bunların çoğunluğu bildiğiniz gibi Yahudi'ydü. Yeni dostlarımız çok daha kültürlüydü ve İstanbul'a üniversiteler kurmak için gelmişlerdi.

Ben o zamanlar çocuktum, onlara hep rastladım, çoğu ile dost oldum ve bu dostluklar onlar ölene kadar devam etti. Bu açıdan kendimi çok şanslı addediyorum. Halen Almanya'ya her gittiğimde çocukları beni ararlar, çünkü onlar arkadaşlarımdı ve ne de olsa onların burada yaşadıkları hayatın tek şahidi benim...

Bu profesörlerin hepsi babama gelirdi ama Prof. [Rudolf] Nissen, Prof. [Philipp] Schwartz, Prof. Tout, Prof. [Ernst] Hirsch, Prof. [Fritz] Neumark, Prof. [Clemens] Holzmeister aşağı yukarı her gün bize gelirlerdi.

Bu ünlülerin yanı sıra Almanya'dan canını zor kurtarıp hiçbir şeysiz kaçanlar da kitabevinin müdavimleri arasındaydı. Onlar gelir, saatlerce sıcakta oturur, Almanya'nın havasını,

tapçılık yapmaya hiç niyetim yoktu. Evliydim. İki çocuğum vardı ve kocamın çok iyi bir işi vardı.

Ben kitabevini kapatmayı düşünüyordum. O zamanlar Alman Kültür Ataşesi olan Dr. Anhegger, beni çağırdı ve bana "bu dükkânı sakın satma" dedi. Ben uğraşamayacağımı, babamın yaşadığı sıkıntıları yaşamak istemediğimi söyledim. Kendisi "Karon" isminin devam etmesi gerektiğini, bunun alelaide bir kitabevi olmadığını, bir müessese olduğunu söyledi. "Sen satarsan oraya bir kebabçı gelir" dedi. Karon Kitabevi'nin İstanbul'daki kültür ortamındaki yerini ve kültürün devamı için orasının önemini uzun uzun anlattı ve beni ikna etti.

Ben onun sayesinde 20 yıl daha o kitabevi için çalıştım. Ancak ben, babam gibi idealist bir kitapçı değildim. Arada tabii zaman da değişmişti. Sadece Almanca kitap satmadım. İngilizce, Fransızca sattım.

İşe başlayınca şöyle bir eski kitapçılara baktım: Vecdi Bey vardı, babam vardı, onlar hep parasız öldüler. Ben idealizmi bir yana bırakıp bu işin ticaretini yapmaya yöneldim. Bu şu demekti: stok bulundurmam. Sipariş üzerine kitap getirttim ancak çok iyi bir hizmet verdim. Üniversitelere kitap, dergi getirttim. Bir anlamda

ben kitapçılık yapmadım, kitap ithal ettim. Bu büyük bir servis, hamallık işidir. Kocamda kitapçı eğilimi olduğundan, kitaplardan bir sevgili gibi söz ederdi. Onu bu yüzden çok tehlikeli bulurdum.

Son zamanlarda işini bırakıp sırf kendi zevkini tatmin etmek için bana yardıma gelirdi. 1983'te ekonomik şartlar güçleşti. Ben de yorulduğumu, emekliliğimi hak ettiğimi düşündüm. Kızım işi devam ettirmek istemeyince mecburen Karon Kitap Evi'ni kapattık. Şimdi orada bir büfe var.

Kitapçılık zor bir meslektir; herkes yapamaz. Nasıl herkes sanatçı olmazsa, herkes iyi bir kitapçı olamaz.

İyi bir kitapçı, kitabı sever, onunla duygusal bir bağı vardır ama aynı zamanda insanları da sever, onları dinlemesini bilir, ihtiyacı olduğu kitabı bulur, tabii bunu yapabilmek için iyi bir kültürel alt yapısı olması, çok okuması, katalogları çok dikkatlice taraması gerekir ve bütün bu zahmetlere katlanırken de fazla bir kâr beklemez. Onun için en büyük zevk yeni gelen kitap kolilerini açmak, o yeni kitap kokusunu içine sindirmek, kitapları okşamak, yerleştirmek, tüm yenilikleri takip etmek ve okumak..."²⁹

Elfi Alfandari ve yönettiği kitabevini hatırlayan bir kişi İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Gerhart Kegel'dir. Kegel hatıralarında Elfi Alfandari'den şöyle söz edecektir:

"Bundan ötürü öğrencilerime metinler temin eden Yahudi kitapçı Bayan Elfi Alfandari ile tanışmış olmam, benim için özel bir önem taşıyor. Küçük dükkânında bütün dünyanın iplerini elinde tutuyormuş gibi görünen bu kadına büyük bir hayranlık besliyorum. Kendisi bir düzine dili akıcı bir şekilde konuşuyor ve dünyanın herhangi bir yerinden en kısa sürede temin edemeyeceği hiçbir kitap yok. Nazi döneminin dünya çapındaki iç savaşında onunla aynı saflarda yer almamız bizi hızla birbirimize yakınlılaştırdı; ayrıca onun yüzünden Yahudi tarafgirliğim daha da kuvvetlendi, hatta bir tutku haline aldı. Bayan Alfandari'nin kocası 1492'den itibaren "en Hıristiyan krallar" tarafından takip edilen, öldürülen veya kovulan, sonra da "kâfir" Osmanlı sultanları tarafından kucak açılan bir Sefarad (İspanyol Yahudisi) – bu, dünya tarihinin Avrupalılar tarafından pek de bilinmeyen bir boyutudur. Bu ender rastlanabilecek kadınla aramdaki bağın bu güne dek kopmamasından ötürü kendimi talihli addediyorum."³⁰

RIFAT N. BALI
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

DİPNOTLAR

- 1 Örneğin M. Orhan Okay, *Bir Başka İstanbul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2007, 2. baskı, s. 293-323.
- 2 Emin Nedret İşli, "Kitapçılar", s. 689-700, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, Cilt II, Beyoğlu Belediyesi ve TAÇ Vakfı, İstanbul, 2004 içinde.
- 3 E. Nedret İşli, Kanaat Kitabevi hakkındaki bilgisini ve belgeleri cömertçe istifademe sundu. Kendisine müteşekkirim. Bu makalenin kısa bir hali Fransa'da Türkiye Mevsimi etkinlikleri kapsamında 1-2 Şubat 2010 günü düzenlenen "Le Livre dans l'Empire ottoman et la Turquie Contemporaine, facteur de modernité" (Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Çağdaş Türkiye'de Kitap: Modernite Faktörü) çalıştayında sunulmuş ancak yayınlanmamıştır.
- 4 Reşad Ekrem Koçu, "İlyas Bahar Bayar", *İstanbul Ansiklopedisi*, 1960, Cilt 4, s. 2214.
- 5 "Kırk Yıllık Kitapçı", *Kitap ve Kitapçılık*, Sayı 1, 1. İkinci kânun 1936, s. 21-22.
- 6 *Kanaat Kitabevi Yayınları Kitavuzu 1947*. (E. Nedret İşli Arşivi).
- 7 "İlyas Bayar vefat etti", *Yeni Sabah*, 27 Ocak 1945.
- 8 Reşad Ekrem Koçu, "İlyas Bahar Bayar", *İstanbul Ansiklopedisi*, 1960, Cilt 4, s. 2214-2215.
- 9 "Kanaat Kitabevi sahibi İlyas Bayar vefat etti", *Son Posta*, 27 Ocak 1945.
- 10 *Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1-5 Mayıs 1939*, T.C. Maarif Vekilliği, Ankara, 1939.
- 11 Tıpkıbasım Edebiyatçılar Derneği, Ankara, 1997, s. 379-382.
- 12 "Kırk Yıllık Kitapçı", *Kitap ve Kitapçılık*, Sayı 1, 1. İkinci kânun 1936, s. 21-22.
- 13 "Kırk Yıllık Kitapçı", *Kitap ve Kitapçılık*, Sayı 1, 1. İkinci kânun 1936, s. 21-22. Bu mülakata dikkatimi çeken şahaf dostum Emin Nedret İşli'ye teşekkür ederim.
- 14 Reşad Ekrem Koçu, "İlyas Bayar", *İstanbul Ansiklopedisi*, 1060, Cilt 4, s. 2214.
- 15 Kâzım Nami Duru, "Örnek Bir Kitapçımız", *Bütün Türkiye*, Sayı 12, Mayıs 1951, s. 581-582.
- 16 Bir Muharrir, "Kanaat Kitabevinin kurucusu", *Haber Akşam Postası*, 31 Ocak 1945.
- 17 "Kanaat Kitabevi sahibi ihtikâr suçundan tevkif edildi", *Vatan*, 24 Temmuz 1943.
- 18 "İlyas Bayar vefat etti", *Yeni Sabah*, 27 Ocak 1945.
- 19 "İlyas Bayar", *Yeni Sabah*, 29 Ocak 1945.
- 20 Bir Muharrir, "Kanaat Kitabevinin kurucusu", *Haber Akşam Postası*, 31 Ocak 1945.
- 21 Robinbook, "Kanaat Kitabevi", 22 Aralık 2004, <http://sozluk.sourtimes.org>
- 22 *Annuaire Oriental*, 1881, s. 327.
- 23 Kohen Hemşireler 1918 yılından beri buldukları bu dükkânı 1963 yılında terk etmek zorunda kalacaklardır. Bkz. Sture Theolin, *İstanbul'da Bir İnce Sarayı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 12000, s. 126.
- 24 Reşad Ekrem Koçu, "Cohen Kızkardeşler, Cohen Kütüphanesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 3599-3600.
- 25 Melling (1763-1831) 18 yıl boyunca İstanbul'da yaşamıştır. En önemli eseri *Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore* kitabıdır. Söz konusu bu eserin tıpkıbasımı Ertuğ G. Kocabıyık Publications tarafından 2003 yılında yayınlanmıştır. Melling'in Hatice Sultan ile olan yazışmaları da yayınlanmıştır. Bkz. Robert Anhegger, Jacques Perot, Frédéric Hitzel, *Hatice Sultan ile Melling Kalpa*, çeviri Ela Güntekin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- 26 Teri Galimidi, "Kohen Hemşireler Kitabevi", *Şalom*, 11 Ekim 1995.
- 27 *The George C. McGhee Library. A Catalogue of Books on Asia Minor and the Turkish Ottoman Empire*, edited by Joseph E. Jeffs, with an introduction by Dr. Heath W. Lowry, Georgetown University library, Washington DC, 1984, p. VII.
- 28 John Freely, *The Lost Messiah*, Viking, Londra, 2001, s.1-3.
- 29 "Tünel Meydanı", *Hürriyet*, İstanbul, 23 Aralık 1999.
- 30 Teri Galimidi, "İdealist bir kitapçı: İzidor Karon", *Şalom*, 5 Ekim 1995.
- 31 Gerhart Kegel, *Der Lange Weg zu sich Selbst*, Kassel, 1998, s. 113.